

СЕКЦІЯ 4 СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.161.2

DOI 10.32999/ksu2663-3426/2021-2-11

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕМІННОЇ ЛЕКСИКИ У ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (20-ТІ РОКИ ХХІ СТ.)

Шеремет Анна Віталіївна,
аспірантка кафедри документознавства
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
theweekend@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8894-7626

Стаття присвячена актуальним функціональним тенденціям фемінної лексики в офіційно-діловому стилі української мови. Офіційно-діловий стиль української мови є одним зі стилів, де фемінативи вживаються найменше. Однак останні кілька років (зокрема, після схвалення нової редакції Українського правопису 2019 року) спостерігається поступове збільшення частотності вживання фемінативів у юридичних текстах, назвах професій, документах та мові урядових установ України, міжнародних неурядових організацій, громадських та волонтерських об'єднань. Тема статті є продовженням серії досліджень актуальної теми, недостатньо представленої серед робіт лінгвогендерологів. Матеріалом дослідження слугували жіночі назви професій, а також назви жінок, які вживаються у текстах офіційно-ділового стилю української мови. Очевидно, що більшість актуальних випадків вживання фемінних агентивів не відповідають належним словниковим нормам, а також їм притаманні своєрідні риси: більшість фемінативів-запозичень, вживання паралельних назв жіночого та чоловічого роду, фемінативи – складні слова тощо. Серед досліджених лексичних одиниць (32 одиниці) можна виокремити 4 окремі лексико-семантичні групи: фемінативи – назви посад, внесені до ДКПУ (7 одиниць), фемінативи іншомовного походження на позначення назв професій (3 одиниці), офіційно-ділові назви жінок – складні слова (6 одиниць), фемінні суржикізи на позначення назв вакансій (4 одиниці). Консервативність офіційно-ділового стилю української мови та плутанина, викликана широким функціонуванням паралельних форм фемінативів, яке виникає внаслідок невідповідності словникових норм та узусу, веде до невиправданого вживання запозичень, проникання суржикових елементів, що є неприпустимим для цього стилю мови. Поточна динаміка вживання фемінної лексики в офіційно-діловому стилі та впровадження стандартів ґендерно чутливої мови вказують на те, що ця тенденція продовжиться й у наступні роки, а поле для досліджень фемінної лексики в офіційно-діловому стилі української мови збільшиться.

Ключові слова: фемінативи, агентиви, стилістика, лінгвогендерологія, фемінативи, українська мова, професіоналізми.

TOPICAL TRENDS OF FEMININE LEXICS' FUNCTIONING IN UKRAINIAN OFFICIALESE (THE 20S OF XXI CENTURY)

Sheremet Anna Vitaliivna,
Postgraduate Student at the Document Science Department
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
theweekend@ukr.net
orcid.org/0000-0001-8894-7626

The article is focused on the current functional trends of feminine vocabulary in the Ukrainian officialese. The Ukrainian officialese is one of the language functional styles where femininities are almost not represented. However, in the last few years (especially after the approval of the new version of the Ukrainian Orthography in 2019) there has been a gradual increase in the use of femininities in legal texts, names of professions, official documents and the language of Ukrainian government agencies, international organizations, NGOs and volunteering. The problematics of this article is a continuation of a series of studies on a topical theme, insufficiently represented among the works of Ukrainian linguogenderologists. The material of the research were female names of professions, as well as names of women used in the texts of the Ukrainian officialese. It is obvious that most of the current cases of the use of feminine agentives do not correspond to the proper vocabulary norms, and they also have peculiar features, such as: a majority of language borrowings, the use of parallel

feminine and masculine nouns, complex words, and so on. Among the researched lexical units (32 units) it is possible to single out 4 lexical and semantic groups: feminatives-names of positions entered in SCPU (7 units), feminatives on designation of names of professions with foreign language origin (3 units), officialese names of women, expressed with complex words (6 units), feminine surzhikisms to indicate the names of vacancies (4 units). The conservatism of the Ukrainian officialese and the confusion caused by the widespread functioning of parallel forms of femininities, which arises due to the mismatch of vocabulary and usage, leads to unjustified use of borrowings, appearance of surzhik elements, which is unacceptable for this style of language. The current dynamics of the use of feminine vocabulary in the Ukrainian officialese and the introduction of gender-sensitive language standards indicate that this trend will continue in the coming years, and the field for the study of feminine vocabulary in the official business style of the Ukrainian language will increase.

Key words: feminatives, agentives, stylistics, linguogenderology, Ukrainian language, Ukrainian language for specific purposes

1. Вступ

Фемінативи в офіційно-діловому стилі української літературної мови представлені здебільшого назвами професій – агентивами. Такі фемінні агентиви є однією з найбільших груп лексики на позначення осіб жіночої статі. Під час певних суспільно-політичних процесів, починаючи з середини ХХ сторіччя, фемінативи отримали статус емоційно та стилістично маркованих лексем та були витіснені на периферію мовної норми до розмовно-побутової лексики. Винятком стали професіоналізми, які не мали семантичних пар чоловічого роду, схвалених мовною нормою (*медсестра, доярка*), або мали такі, які б виглядали безглуздо у контексті висловлювання або речення (*колгоспниця, піонервожата, ланкова, трактористка*).

Проте останніми роками, особливо після ухвалення нової редакції Українського правопису 2019 року, частота вживань фемінативів у офіційно-ділових текстах українською мовою продовжує зростати. Це має зв'язок із тим, що все більше авторів текстів дотримується рекомендацій щодо вживання гендерно чутливої мови, що передбачає вибір відповідних мовних засобів та, як наслідок, вплив на функціонування офіційно-ділового стилю.

Метою статті є аналіз актуальних тенденцій у вживанні назв жінок у текстах офіційно-ділового стилю української мови – юридичних документах та назвах професій. Об'єктом дослідження є фемінна лексика офіційно-ділового стилю. Предметом дослідження є новітні тенденції функціонування фемінативів у офіційно-діловому стилі української мови 20-х років ХХІ століття.

Розділ 1. Проблематика дослідження фемінної лексики в офіційно-діловому стилі української мови. В історичному розрізі проблематику цього питання дослідила М.П. Брус у монографії «Фемінативи в українській мові: генеза, еволюція, функціонування» (Брус, 2019), де вона звертає увагу на одну з небагатьох робіт, у тому числі присвячену

особливостям функціонування фемінативів у ХХ столітті: «Наукову цінність становить праця «Курс сучасної української літературної мови. Т. I за ред. Л.А. Булаховського (1951), де проаналізовано чимало фемінативів минулого періоду, що поступово архаїзувалися (*ланкова, ударниця, дружинниця, автоматниця, партизанка*) або деархаїзувалися (*пані, добродійка, безбожниця*)» (Брус, 2019).

Одним з найбільших досліджень, присвячених фемінативам в українській літературній мові, є робота Я.В. Пузиренко «Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі». Дослідниця однією із перших звернула увагу на розбіжності у словникових нормах, які регламентують вживання фемінативів у офіційно-діловому стилі української мови та актуальному стану речей з функціонуванням такої лексики.

У спільному дослідженні Л.І. Рудницька та Е.М. Іззетова, проаналізувавши Державний класифікатор професій України, дійшли такого висновку: «У ДКПУ вміщено близько 7 тисяч назв професій, тільки 38 з них подано у формі жіночого роду: *акушерка; ворожка; головна медична сестра; друкарка; друкарка диктофонної групи; друкарка редакції, друкарка, що працює з іноземним текстом; економка; кастелянка; килимарниця; манікюрниця; мереживниця; модистка* головних уборів; *молодша медична сестра (санітарка, санітарка-прибиральниця, санітарка-буфетниця та інші); молодша медична сестра з догляду за хворими; нянька; педикюрниця; покоївка; секретар-друкарка; секретар-стенографістка; сестра медична; сестра медична з дієтичного харчування; сестра медична з косметичних процедур; сестра медична з лікувальної фізкультури; сестра медична з масажу; сестра медична з фізіотерапії; сестра медична з функціональної діагностики; сестра медична зі стоматології; сестра медична милосердя; сестра медична операційна; сестра медична патронажна;*

сестра медична поліклініки; *сестра медична* станції (відділення) швидкої та невідкладної медичної допомоги; *сестра медична* стаціонару; *сестра медична* – анестезист; *сестра-господиня*; *стенографістка*; *швачка*; *швачка* у сировинно-фарбувальних та кушнірських цехах; *швачка* з пошиття та ремонту літакового інвентарю» (Рудницька, Іззетова, 2010).

Стаття Л.М. Томіленко «Фемінитиви юридичної царини в українській загальномовній лексикографії ХХ–ХХІ століть» також присвячена питанням функціонування фемінативів у офіційно-діловому стилі. Авторка звертає увагу на наявну різницю у нормах вживання фемінативів у сфері юриспруденції, наголошує на зменшенні частоти вживання паралельних форм: «У сучасних словниках синоніми фіксують набагато рідше. Частина з розглянутих назв відсутня в СУМ-11 та СУМ-20 або має інші значення» (Томіленко, 2019).

Однак в узусі частішають випадки вживання та творення фемінних агентивів, не зафіксованих нормами української літературної мови, що впливає на тексти офіційно-ділового стилю.

Розділ 2. Актуальні тенденції вживання фемінативів у текстах офіційно-ділового стилю. Більшою частиною дослідженого матеріалу (32 одиниці) є назви посад, вживаних на сайтах пошуку вакансій, а також урядових, громадських, волонтерських та міжнародних організацій (ООН, Transparency International, Unicef), професійних об'єднань та асоціацій. Такі лексичні одиниці характеризуються іншомовним походженням, вживанням у формі складних слів, багатоваріантністю. Набагато менше (7 одиниць) фемінативів українського походження, вжитих у судових та юридичних документах.

З метою дотримання стандартів гендерно чутливої мови більшість міжнародних та громадських організацій вживає в описах вакансій парні форми назв посад жіночого та чоловічого роду (*менеджер* / *менеджерка*, *проектний (-а) менеджер (-ка)*, *GR спеціаліст* / *спеціалістка*): «Ми шукаємо менеджера / **менеджерку з комунікацій в центральний офіс нашої організації**» (оголошення про вакансію на сайті ГС «Мережа правового розвитку»); «Transparency International Ukraine шукає **Проектну /-ого менеджерку /-а** для підтримки Офісу Сталих Інвестицій (ОСІ) у співпраці з Фондом Державного Майна України (ФДМУ)» (оголошення про вакансію на сайті ГО «Transparency

International Ukraine»); «*GR спеціаліст / спеціалістка (спеціаліст / спеціалістка з відносин з владними структурами)*» (оголошення про вакансію на сайті БФ «Радник»).

Фемінативами представлені такі назви жінок у мові юридичних документів, як *рецидивістка*, *позивачка*, *відповідачка*, *вдова*, *малолітня*, *неповнолітня*, *власниця*, *сестра*, *кабінетниця-кантувальниця*: «Засуджуваним до позбавлення волі жінкам відбування покарання у виправно-трудовах колоніях **призначається: визнаним особливо небезпечними рецидивістками**, а також засуджуваним за особливо небезпечні злочини проти держави (статті 56–60, 62, 63, 63–1) – у колоніях суворого режиму; засуджуваним уперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, – у колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили злочини з необережності; засуджуваним уперше за умисні злочини, перелічені в абзаці 3 частини 4 цієї статті, – у колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили умисні злочини; іншим засуджуваним до позбавлення волі жінкам – у колоніях загального режиму» (ст. 25 Кримінального кодексу України); «Використання імені фізичної особи в літературних та інших творах, крім творів документального характеру, як персонажа (дійової особи) допускається лише за її згодою, а після її смерті – за згодою її дітей, **вдови (вдівця)**, а якщо їх немає, – батьків, братів та **сестер**». (ст. 296 Цивільного Кодексу України); «31 березня 2010 року позивач звернувся до суду із вказаним позовом, в якому просив визнати **відповідачку та її двох неповнолітніх дочок** такими, що втратили право користування жилим приміщенням за адресою: м. Миколаїв, вул. Ходорева, 16, кім. 213» (Рішення від 01.04.2011 № 2-325/11 Корабельного районного суду м. Миколаєва); «...до осіб, засуджуваних за особливо небезпечні злочини проти держави (статті 56–60, 62, 63, 63–1); бандитизм (стаття 69); умисне вбивство (статті 93, 94, 96, 234 пункт «в»); умисне тяжке тілесне ушкодження (статті 101, 189-4 частина 2); згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування **неповнолітньої**, або згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а так само згвалтування **малолітньої** (стаття 117 частини 3 і 4); створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп (стаття 187-6); особливо злісне хуліганство (стаття 206 частина 3);» (ст. 25-1 Кримінального кодексу України); «У червні 2003 р. С. звернулася до суду

з позовом до Т., приватного підприємства «Анфілада» (далі – ПП) про стягнення подвійної суми завдатку. На обґрунтування своїх вимог **позивачка** вказала, що у квітні 2003 р. вона та **відповідачка Т.** домовилися про продаж належного **відповідачці** жилого приміщення, а тому 4 квітня 2003 р. з метою забезпечення виконання умов договору купівлі-продажу вона передала Т. завдаток у розмірі 1 тис. 590 грн». (Витяг з Ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21.06.2006); «[...] була **власницею** української реєстрації торговельної марки SKYENG із зображувальним елементом, свідоцтво України № 246666 від 27 серпня 2018 року (дата подання заявки 8 лютого 2017 року)». (Рішення адміністративної Комісії Моден Едюкешіонел Солюшенс ЛТД проти Contact Privacy Inc. Customer 0148007933 / Elena Pyskunova та Yatsenko Yuliya (Справа № D2021-0264); «Вона зазначила, що з 1985 р. працювала у відповідача на посаді **кабінниці-кантувальниці** коксового цеху» (з Витягу з Ухвали Колегії суддів судової палати у цивільних справах від 22.04.2009).

Окремо варто зауважити випадок нагородження великої кількості фемінативів у біографічному тексті (**креативна директорка, директорка зі стратегічного маркетингу, володарка**): «З 1997 до 2008 року працювала над створенням бренду 1+1 на посаді **креативної директорки** каналу 1+1. У 2009–2010 роках була **директоркою** зі **стратегічного маркетингу** Національної Медіа Групи, м. Москва. [...] Є **володаркою** багатьох національних та міжнародних нагород у сфері дизайну, промо, реклами та маркетингу, в тому числі нагород Нью-Йоркського фестивалю, **всесвітніх та європейських конкурсів PROMAX/BDA, Eyes & Ears of Europe. Володарка** 6 премій «Телетриумф» (біографія співробітниця на офіційному сайті DTEK).

Суржикові елементи є також частотними на позначення професій жінок: (**швея, хазяюшка, навесчіца, портна**): «**Швеї** “KLER”» (опис вакансії на сайті ua.jobble.org б\д); «**Дитячий розважальний центр «Країна мрій»** запрошує на роботу **ГОСПОДИНЮ (ХАЗЯЮШКУ)**» (опис вакансії на сайті work.ua. б\д); «У нас відкрилася нова вакансія – **Навесчіца**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 13.07.2021); «**Швея, кравець, портна**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021)

Популярними на українських сайтах пошуку роботи виявилися назви вакансій іншомовного походження: (**B2B менеджерка,**

хостес, бариста): «**Заміський клуб Selfish Club** запрошує на роботу **хостес**». (опис вакансії на сайті work.ua, 13.02.2021); «**B2B Менеджерка** по роботі з клієнтами» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 13.05.2021); «**Мережа кав'ярень формату coffee to go URBAN COFFEE** в місті Львів запрошує на роботу дівчину **Бариста!**» (опис вакансії на сайті work.ua, 01.07.2021);

Проте серед назв вакансій найбільш уживаними є фемінні агенти́ви, внесені до ДКПУ (**молодша медична сестра, санітарка, прибиральниця, покоївка, швачка, посудомийниця, майстриня манікюру та педикюру**): «**Молодша медична сестра, санітарка**» (опис вакансії на сайті work.ua, 08.07.2021); «**Потрібна прибиральниця**» (опис вакансії на сайті work.ua, 03.07.2021); «**Терміново – покоївка в Обухів!**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021); «**Офіційний виробник зарубіжних весільних суконь, в зв'язку з розширенням виробництва відкриває у місті Хмельницькому таку вакансію: Швачка на виробництво**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 13.07.2021); «**Посудомийниця**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021); «**Майстриня манікюру та педикюру у світлу, комфортну студію з дружелюбним колективом!**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 13.06.2021).

Вживання паралельних форм на позначення назв професій (**редактор / редакторка, фахівець / фахівчиня, керуючий / керуюча**) також зустрічається серед деяких роботодавців у назвах вакансій, напр.: «**І сьогодні Департамент виробництва** запрошує до своєї команди **Редактора (ку)** постпродакшену проєкту «Звана вечеря» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021); «Компанія Syngenta – лідер на міжнародному ринку агрохімії відкриває конкурс для молодих та амбітних людей на вакансію **Фахівець / Фахівчиня з цифрових комунікацій**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021); «**Керуючий/-ча проєктом**» (опис вакансії на сайті rabota.ua, 14.07.2021)

2. Висновки

Серед досліджених лексичних одиниць (32 одиниці) можна виокремити окремі лексико-семантичні групи: фемінативи – назви посад, внесені до ДКПУ (7 одиниць), фемінативи на позначення назв професій іншомовного походження (3 одиниці), офіційно-ділові назви жінок – складні слова (6 одиниць), фемінні суржикізми на позначення назв вакансій (4 одиниці). Консервативність офіційно-ділового стилю української мови

та плутанина, викликана широким функціонуванням паралельних форм фемінативів, яке виникає внаслідок невідповідності словникових норм та узусу, веде до невиправданого вживання запозичень, проникання суржикових елементів, що є неприпустимим для цього стилю мови. Тому статус фемінативів в українській літературній мові вимагає негайного перегляду та осмислення, що тягне за собою колосальну спільну роботу лінгвогендерологів та лексикографів, укладання відповідних словників, розроблення актуальних рекомендацій тощо.

Поточна динаміка вживання феміної лексики в офіційно-діловому стилі та впровадження стандартів гендерно чутливої мови вказують на те, що ця тенденція продовжиться й у наступні роки, а поле для досліджень феміної лексики в офіційно-діловому стилі української мови збільшиться.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
2. Пузиренко Я.В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.15. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. Київ, 2004. 293 арк.: рис. - арк. 210–242.
3. Рудницька Л.І., Іззетова Е.М. Щодо питання стандартизації та уніфікації агентивно-професійних найменувань жінок у державному класифікаторі професій України. *Культура народів Причорномор'я*. 2010. № 182. С. 123–125.
4. Класифікатор професій України ДК 003: 2005. Харків : Фактор, 2006. 455 с.
5. Кримінальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 21.07.2021, підстава – 1542-IX, 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 18.07.2021).
6. Томіленко Л.М. Фемінітиви юридичної царини в українській загальномовній лексикографії ХХ–ХХІ століть. Томіленко Л.М. *Українська мова в юриспруденції*:

стан, проблеми, перспективи: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 209–212.

7. Цивільний кодекс України. Документ 435-IV, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.07.2021, підстава – 552-IX, 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 18.07.2021)

REFERENCES:

1. Brus M.P. Feminityvy v ukrayinskiy movi: henesa, evolutisa, funktsionuvannia: monography [Feminitives in Ukrainian language: genesis, evolution, fuctioning]. Ivano-Franskivsk. State Higher Educational Institution "Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk", 2019. 440 p.
2. Puzyrenko Y.V. Ahentyvno-profesiyni nazvi osib zhinochoyi stati v leksokohrafichnomu opysi ta uzusi. [Agentive and professional names for females in lexicographic texts and use]: thesis for candidate of philologic. sciences: 10.02.15. Taras Shevchenko Kyiv National University. Philology institute. Kyiv, 2004. 293 p. 210–242.
3. Rudnytska L.I., Izzetova E.M. Shchodo pytannia standartyzatsiyyi ta unifikatsiyyi ahentyno-profesiynykh nazv zhinok u derzhavnomu klasyfikatori profesiy Ukrayiny [Concerning issues of stanartization and unifikation of agentive and professional names of women in state classifier of professions in Ukraine]. Culture of folks of Black Sea region. Vol. 2010. no. 182. p. 123–125.
4. Klasyfikator profesiy Ukrayiny. ДК 003: 2005. [Classifier of professions in Ukriane. ДК 003: 2005]. Харків : Фактор, 2006. 455 с.
5. Kryminalnyy kodeks Ukrayiny [Criminal code of Ukraine]. Code of Ukraine, code, Law since 05.04.2001 № 2341-III. Document 2341-III, valid, the current redaction. Redaction from 21.07.2021, objective – 1542-IX, 1576-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (request date 18.07.2021).
6. Tomilenko L. M. Feminityvy yurydychnoyi tsaryny v ukrayins'kiy zahalnomovniy leskykohrafiyi XX-XXI stolit [Feminitives of law sphere in general language lexicography of XX-XXI centuries]. Tomilenko L.M. *Ukrainian language of jurisprudence: current state, problems, perspectives: materials of XV Ukrainian sc-pr. conf.* Kyiv: National academy of internal affairs, 2019. Ч. 1. С. 209–212.
7. The Civil code of Ukraine. [Civil code of Ukraine] Document 435-IV, valid, current redaction –Redaction since 01.07.2021, objective – 552-IX, 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (request date 18.07.2021).

*Стаття надійшла до редакції 15.09.2021.
The article was received 15 September 2021.*